

BİRGİ TARİHİNE BİR KATKI: 1845 TARİHLİ TEMETTÜÂT DEFTERİNDE GERÇEKLİ ve AYASURET (TÜRKÖNÜ) KARYELERİ

Samet YILDIZ*

Makale Geliş Tarihi: Mayıs 2024

Makale Kabul Tarihi: Haziran 2024

Öz

Devletler, gelişmek ve ileriye dönük yatırımlar yapmak adına çeşitli başlıklar altında vergi alırlar. Bu başlıklar; sosyo-kültürel öğeler, ticarî ve diğer iktisadî faaliyetler, askerlik ve güvenlikle ilgili tedbirler, olağanüstü hâller gibi genel gruplara ayrılmaktadırlar. Devletlerin zayıfladığı ve maddî kaynak arayışında olduğu dönemde ciddiyet arz eden vergi meselesi; XIX. Asırda, Osmanlı İmparatorluğu'nu epeyce meşgul etmiştir. Bu duruma bağlı olarak; idarî yapı içerisindeki en küçük birimler olan mahallede ve karyede yaşayan insanların gelirlerinin kaydedilmesine daha fazla önem verilmiştir. Hâne hesabına göre tutulan kayıtlar, “temettüât defteri” nâmı verilen evrâkı meydana getirmiştir.

Bu çalışmada; Osmanlı döneminde Birgi Nahiyesi'ne bağlı bulunan Gerçekli ve Ayasuret karyeleri, 1845 tarihli temettüât defteri baz alınmak sûretiyle incelenmiştir. “Giriş” kısmında, çalışmamızın odak noktasını oluşturan kaynak (temettüât defteri) incelenmiştir. Akabinde başlayan ilk bölüm, Gerçekli ve Ayasuret karyelerinin tarihî seyrini ele almaktadır. Tarihin ana kaynakları doğrultusunda kaleme alınan bölüm, haritalar ve tablolar ile desteklenmiştir. Ardından, çalışmanın asıl bölümüne geçilmiş ve Gerçekli ile Ayasuret karyeleri, temettüât defterinin ışığında ele alınmıştır. İçerisinde pek çok grafik, tablo ve haritayı barındıran çalışma, genel bir değerlendirmenin yapıldığı “Sonuç” ile nihâyetlenmiştir. 1845 tarihli temettüât defterinin orijinal hâli, çalışmanın “Ekler” kısmında verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aydın Vilâyeti, Birgi, Gerçekli, Ayasuret (Türkönü) Temettüât Defterleri

A Contribution to The History of Birgi: In the Temettuat Registers Dated 1845, The Villages of Gerçekli and Ayasuret (Türkönü)

Abstract

States levy tax under various headings in order to develop and make investments for the future. These topics are divided into general groups such as socio-cultural elements, commercial and other economic activities, military service

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Bornova/İZMİR, E-Posta: sametyildiz.iletisim@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4098-2718.

and security-related measures, states of emergency. The tax issue, which is serious in the period when states are weakened and in search of financial resources; made Ottoman Empire occupied during 19th century. As such; more importance has been given to recording the incomes of people living in the neighborhood and in the cot, which are the smallest units within the administrative structure. The records kept according to the household account have created the document called the “temettuat registers”.

In this study; Gerçekli and Ayasuret villages, which were connected to Birgi Nahiyeye during the Ottoman period, were examined on the basis of the temettuat registers dated 1845. In the “Introduction” section, the source (temettuat registers), which is the focus of our study, is examined. The first part, which starts later, deals with the historical course of the Gerçekli and Ayasuret Villages. The chapter, written in accordance with the main sources of history, was supported by maps and tables. Then, the main part of the study was passed and the Gerçekli and Ayasuret villages were considered in the light of the temettuat registers. The study, which contains many charts, tables and maps, was concluded with a “Result” in which a general assessment was made. The original version of the temettuat registers dated 1845 is given in the “Appendices” section of the work.

Key Words: Aydın Province, Birgi, Gerçekli, Ayasuret (Türkönü), Temettuat Registers

GİRİŞ

Devlet yönetiminde merkezî devlet anlayışının kabul edilmesi, birtakım gereksinimleri de beraberinde getirir. İdarî sınırlar içerisindeki en ücra yerleşim biriminden ve oradaki bölge halkının her türlü durumundan haberdar olmak, zikredilen gereksinimlerden bir tanesidir. Zira taşradaki gelişmeler ekseninde şekillenmeye müsait bir yapıda bulunan merkez yönetim; savaş, isyan, seferberlik, kıtlık, doğal âfet, ticaret, üretim-tüketim dengesi gibi hususlarda birtakım çıkış yolları bulmak zorundadır. Böylesi durumlarda atılması gereken doğru adımlar ise; merkezin, yerelde yapılan her türlü tabî ve beşerî faaliyetlerin takipçisi olması ve karşı karşıya kaldığı durumu kısa sürede bertaraf etmesidir. Nitekim kuruluşundan itibaren ciddi mânâda “merkezî devlet” olma çabası içerisinde bulunmuş olan Osmanlı İmparatorluğu, sınırları içerisindeki her türlü idarî birimden ve toplumun çeşitli kesimlerinden haberdar olma gayesi gütmüştür. Osmanlı'nın bu çabası, mezkûr maksada dönük olarak birtakım kayıtların tutulmasını ve devletin maddî-manevî varlığının tespit edilmesini gerekli kılmıştır. Bahsedilen gereklilik üzerine tutulan kayıtların neticesinde iki farklı defter serisi ortaya çıkmıştır ki; bunlardan birisi, XVI. ve XVII. asrın

sosyo-ekonomik yapısına ışık tutan tapu tahrir defterleri¹ iken, diğeri de XIX. asrın ilk yarısında hazırlanan temettüât defterleridir.

İktisat, insan hayatında olduğu gibi siyasî teşekküllerde de önemli bir yapıtaşdır. Zira hayatın idâme edilmesi ve birbirinden farklı alanlarda varlık gösterilebilmesi, iktisat çarklarının düzgün bir şekilde işlemesine bağlıdır. Bu gerçeklik ekseninde ise; siyasî teşekküller, ömürlerinin uzun olmasına önayak olacak alanlarda (askerî, içtimaî, ilmî, sınaî vs.) adımlar atabilmek amacıyla, ciddî oranda gelire ihtiyaç duyarlar. Kolektif kurumlardan müteşekkil bir vücut hüviyetinde olan ve bünyesinde yaşayan toplumun karakteristik özellikleriyle şekillenen devlet yapısı, maddî gelirine dönük ihtiyacının asıl kaynağını da kendi halkından karşılar ki; mevzuubahis etkileşim, “vergi” kavramı ile tanımlanmaktadır. Kuruluşu itibarıyla bir “Ortaçağ devleti” olan Osmanlı İmparatorluğu, verginin önemini idrak etmiş ve etkilendiği siyasî teşekküller ile medeniyetler ekseninde bir vergi sistemi oluşturmuştur.² Vergi sistemini “örfî ve şer’î” olmak üzere iki başlık altında tasnif eden Osmanlılar; bahsedilen vergileri, farklı isimler kullanmak suretiyle anmakta idiler.³ Devletin “klasik dönem (classical age)” olarak adlandırılan/görülen sürecinde vergiler, tahrir defterlerine kaydedilirlerdi. Defterler aracılığıyla bir mahallin/köyün geliri

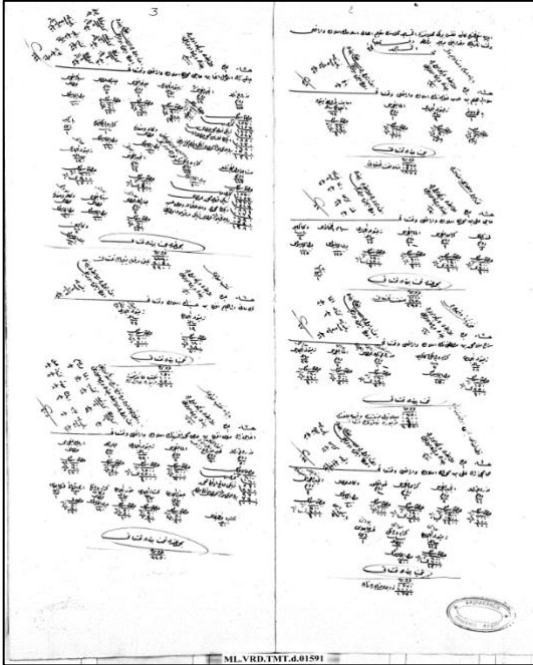
---

¹ Kelime anlamı olarak “yazmak, bir yere kaydetmek” gibi anlamlara tekâbül eden tahrir; Osmanlı İmparatorluğu’nun klasik dönemi içerisinde kullanılan bir kayıt usulüdür. Tahrir Defteri adıyla anılan defterlere yapılan kayıtlar, XVII. asra değin önemli bir şekilde tutulmaya devam edilmiştir. Ancak, XVI. asırda taşrada görülen bozulmalar, defterlerin tutulması hususunda birtakım noksanlara sebebiyet vermiş ve defterler, genellikle yeni fethedilen mahaller için tutulmaya başlanmıştır. Defterlerde kayıtlı bilgiler arasında şahısların mülkleri ve bu mülkün kıdemi (tam çift, nim-çift, ekinlü, bennâk), emlâkı kaydedilen şahsın medenî hâli (hâne, mücerred), köyün veya mahallin toplam vergisi (vergi türlerine ayırmak suretiyle) gibi bilgiler bulunmaktadır. Tahrir sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Öz, “Tahrir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.39, İstanbul 2010, ss.425-429; Zeki Arıkan, “Tahrir Defterlerinde Geçen Deyimler”, *Osmanlı Araştırmaları*, S.16, (1996), ss.1-13; Erhan Afyoncu, “Osmanlı Devleti’nde Tahrir Sistemi”, *Osmanlı*, C.6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.312.

² Detaylı bilgi için bkz. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000; Emrah Dumlu, “Zekâta Tabi Mallar Özelinde Osmanlı Vergi Hukukunun Fikhî Temelleri”, *Hitit İlahiyat Dergisi*, C.22, S.2, (Aralık 2023), ss.834-854.

³ Detaylı bilgi için bkz. Yavuz Ercan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar”, *Belleten*, S.55, (1991), ss.371-392; M. Macit Kenanoğlu, “Vergi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.43, İstanbul 2013, ss.52-58.

“hane”⁴ hesabına uygun olarak belirlenmeye çalışılırdı. Lâkin, devlet yapısının giderek bozulduğu ve kurumların köhnediği süreç, vergilerin tespiti ve toplanması anlamında ciddi sorunları meydana getirmekten geri durmayacaktı. Ayrıca; taşra yapısının -merkeze bağlı olarak- deforme olması, “büyük bir vergi pastasının” zedelenmesine ve bahsedilen meselenin büyümesine sebebiyet veriyordu.

Görsel-1: Temettüât Defterlerinden Alınan Örnek Bir Varak
Kaynak: ML.VRD.TMT. d.01591. (Akmescid Mahallesi Temettüât Defteri)

yapmayı gerekli buluyordu. Nitekim 1831 yılında yapılan ve “ülke genelinde ilk kez uygulanma” özelliğini gösteren nüfus sayımı, ifade edilen durumun bir tezahürü idi.

Tanzimat’a giden sürecin her anlamda temellerini atan II. Mahmud Dönemi; devletin liberalleşmesine dönük iktisadî hamleler atılmasına da önayak olmuştu. Baltalimanı Ticaret Antlaşması (1838) uyarınca değişimler gösteren iktisadî yönelim, önceki veya klasik dönemde yaşanan

Vergi toplanmasına ilişkin meselenin vahameti, devletin modernleşme çabalarına teşebbüs etmesiyle “ayan-beyan” oldu. Öyle ki; III. Selim Dönemi’nin (1789-1808) “Nizam-ı Cedîd” nâmını taşıyan teşebbüsleri ve özellikle II. Mahmud Dönemi’nin (1808-1839) köklü değişiklikleri, devlet erkânı ile bahsedilen “acı tabloyu” yüzleştirmişti. Ayrıca, uzun soluklu olan savaş yılları, devletin askere duyduğu ihtiyacı da ortaya koyuyordu. Bunun için devlet ricâli; hem asker nüfusunu veya potansiyelini tespit etmek ve hem de vergiye tâbi olan nüfusu hakkında doğru bilgi sâhibi olmak amacıyla kayıt tutma faaliyetlerini daha ciddi

⁴ Barkan, 1953: 9.

karışık vergi düzeninin de terk edilmesi gerektiğini ortaya koymakta idi. Nitekim, yine aynı dönemde vergi sistemine ilişkin yapılan düzenlemeler, kısa süre sonra genelleştirilecek olan “temettüât vergisi” usulünün bir nevi “prototipi” idi.⁵

Sultan Abdülmecid Dönemi’nde (1839-1861) ilân edilen ve önceki dönemde yaşanan yenileşme çabalarının takipçisi olunduğu algısını oluşturan Tanzimat Fermanı (1839), yeni vergi düzeninin son hâline kavuşmasında ve sistematik kazanmasına da vesile olacaktı. “Temettüât” adını taşıyan bu vergi sistemine göre; her türlü alandan elde edilen gelirler kişinin hânesine kaydedilecek ve bu kayıtlardan alınacak olan vergiler de “kişinin geliri nispetinde” toplanacaktı.⁶

Temettüât; Arapçada “fayda sağlama, gelir ve kâr elde etme” gibi anlamlara karşılık gelen “temettü” sözcüğünün çoğul hâlidir.⁷ Osmanlı tebaasına mensup erkeklerin icra ettikleri mesleklerden, sâhip oldukları ve çeşitli kullanımlara (bağ, tarla, incirlik, zeytin bahçesi vs.) ayırdıkları arazilerden, çeşitli türlerde besledikleri hayvanlardan, işlettikleri değirmenlerden, uğraştıkları ticarî faaliyetlerden ve diğer alanlardan sağladıkları gelirler, bu kapsamda değerlendirilir ve kaydedilirdi. Böylece; ele alınan mahalle veya karyenin hem iktisadî durumu ve hem de sosyo-ekonomik vaziyeti tespit edilmiş olurdu.

Tablo-1: Gerçekli ve Ayasuret Karyelerine İlişkin Temettüât Defterine Ait Bilgiler	
Arşiv Tasnif Numarası	ML.VRD.TMT. d.01627
Tarihi	H. 29 Zilhicce 1261 M. 29 Aralık 1845
Fiziksel Özellikleri	Cilt Tipi Ciltsiz, Ebrulu
	Ebadı 20 x 56
	Numaralandırma Usulü Sayfa
	Sayfa Sayısı 8 (Kapak + 1 Boş sayfa + 6)

⁵ Adıyeke, 2000: 772; Pakalın, III, 1993: 453.

⁶ Adıyeke, 2000: 772.

⁷ Mehmed Sâlâhi, II, 1313: 146; Pakalın, III, 1993: 453; Şemseddin Sâmî, 1317: 437.

Temettüât sayımlarının yapılması esnasında Osmanlı toplum yapısının hususiyetleri kendisini göstermiş ve kayıtlar, bölge ahalisinin cemaatine göre tutulmuştur. Kayıtların tutulmasında ise; muhtarların (muhtar-ı evvel, muhtar-ı sâni) yanı sıra, -Tanzimat'ın getirilerinden bir tanesi olarak- bölgenin ileri gelen şahsiyetlerinden görülen imamlar, papazlar ve kocabaşılar⁸ da vazife almışlardır.⁹

Bu çalışmada; Ödemiş Kazası'na bağlı bulunan Birgi Nahiyesi bünyesindeki Gerçekli ve Ayasuret karyelerinin 1845 yılındaki temettüâtı üzerinde durulacaktır. Birgi Nahiyesi, temettüât defterleri bakımından birtakım çalışmalara konu olmuşsa bile¹⁰; bu çalışmalar, ekseriyetle nahiyenin merkez mahallelerini işlemiş ve nahiyeye tâbi bulunan karyeler de o nispette göz ardı edilmiştir. Genele bakılan veya bakıldığı varsayılan çalışmalarda ise, genel-geçer bilgilere yer vermekten ve istatistikî verilerin nakledilmesinden öteye gidilememiştir. İlâveten, Birgi Nahiyesi -yine merkez mahallelerin incelendiği- sosyokültürel çalışmalara da konu olmuştur ki; mezkûr nahiyeye bağlı bulunan 17 adet mahallede yaşayan şahısların soyadı ve lâkaplarının incelenmesi, bahsedilen duruma bir örnek teşkil etmektedir.¹¹

Bahsedilen durumdan dolayı; Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda tespit edilen ve bilgileri "Tablo-1" üzerinde verilen Gerçekli ile Ayasuret Karyelerine ilişkin temettüât defterinin incelenmesi, gerekli görülmüştür.

GERÇEKLİ ve AYASURET (TÜRKÖNÜ) KARYELERİ

Makalemize konu olan Gerçekli ve Ayasuret karyeleri Batı Anadolu'da, Ödemiş Kazası bünyesinde bulunmaktadırlar. Görece birbirine yakın konumda bulunan mezkûr karyeler (bkz. Harita-2), Küçük Menderes'in beslediği geniş havzada bulunmaktadırlar. Gerek coğrafyanın

⁸ Kocabası; Osmanlılarda, Rumeli'de bulunan Hristiyan köylerinde ihtiyarlar ileri-gelenlerinin lideri/başkanı olan kimse. Bkz. Baykal, 1981: 60.

⁹ Kütükoğlu, 1995: 397-398.

¹⁰ Bkz. Ayşe Beytaş, XIX. Yüzyıl Ortalarında Birgi Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İzmir 2001; Nejdet Bilgi, "Temettüât Defterlerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Birgi Kasabası", *Yörük Obasından Ödemiş Ovasına Birgi*, Ed.: Turan Gökçe & Özer Küpeli, Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi (ÖYKAM) Yayınları, İzmir, 2019, ss.75-96.

¹¹ Bkz. Metin Menekşe, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Sosyo-Kültürel Bir Ürün Olarak Lakaplar: Birgi Kasabası Örneği (Aile/Sülale İsimleri Listesi İle Birlikte)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.43, (Nisan 2016), ss.819-842.

tabiî şartları ve gerekse bölgeye verim sağlayan Küçük Menderes Nehri, bölgenin tarihini şekillendiren önemli unsurlardır.

Günümüzdeki isimleriyle Kiraz, Beydağ, Ödemiş, Tire, Bayındır, Selçuk ve Torbalı'yı kapsayan Küçük Menderes Bölgesi; tarihî süreç içerisinde pek çok medeniyetin tesiri altında kalmıştır. Antik dönem içerisinde ekseriyetle Lidya (Lydia) sınırları içerisinde kalan bölge, antik dönemde "Kaystros" olarak adlandırılmıştır. Küçük Menderes Nehri'nin tesir ettiği bu adlandırma, bölgede birtakım kutsalların (tanrı, mekân vs.) ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır ki; Kaystros adı bile, başlı başına "ırmak tanrısı" anlamına tekabül etmektedir.¹² Nehre böylesi bir önem atfeden Lidyalılar; nehrin doğduğu mahalli, yâni, Kiraz'daki "Kadın Deresi" mevkiini ve dolaylarını bir "kutsal mekân" olarak görmeleri muhtemeldir.¹³ Ayrıca, bölgenin dinî adlandırmalara maruz kaldığı bir diğer mahal ise, günümüzde "Birgi" olarak adlandırılan Dioshieron'dur. Bu çalışmada bahsedilen Ayasuret (Neikaia) arazisinin kuzey tarafında bulunan Dioshieron, "Zeus'un Şehri" anlamına denk düşmektedir.¹⁴

Küçük Menderes Bölgesi'ndeki Lidya şehir ve yerleşimleri arasında Coloe (Kiraz)¹⁵, Palaiapolis (Beydağ), Dıgda (Adagide), Dioshieron (Birgi), Hypaipa (Datbey / Günlüce), Dideiphyta (Gökçen dolayları), Thyaira (Tire), Almoura (Tire-Eskioba), Bona (Bonita, Boğaziçi), Larisa (yeri belli değil), Metropolis (Torbalı), Ephesos (Efes) gibi önemli merkezler bulunmaktadır.¹⁶ İlâveten; bunlar arasında, çalışmamıza konu olan Gerçekli ve Ayasuret karyeleri dolayında varlık gösteren "Neikaia" şehir yerleşimi de mevcuttur.

Bölge halkı, Romalıların bölgede hâkim olmalarına kadarki sürece değin eski geleneklerini ve yaşam tarzlarını sürdürmüşlerdir.¹⁷ Romalıların bölgede varlık göstermeleriyle birlikte ise; bölge, birtakım dinî merkezlere ve yeni adlandırmalara maruz kalmıştır. Bölgenin doğuda kalan kesimi,

---

¹² Üreten, 2016: 572.

¹³ Yıldız, 2024: 14.

¹⁴ Bilge Umar, iki adet Dioshieron isimli kentin olduğunu belirtmektedir. Bunlardan bir tanesi Selçuk ile Seferihisar arasında, diğeri de Birgi'de bulunmaktadır. Bkz. Umar, 1993: 216. Ayrıca bkz. Ramsay, 1960: 111, 470.

¹⁵ Kiraz adının kökeni ve tarihçesi hakkında tafsilâtlı bilgi için bkz. Yıldız, 2024: 7-11.

¹⁶ Sevin, 2001:188-189; Üreten, 2016: 565.

¹⁷ Veli Sevin, bölgedeki kültürel varlığın ve yapının Septimius Severus (193-211) Dönemi'ne değin sürdüğünü belirtmektedir. Bkz. Sevin, 2001: 189.

yine Küçük Menderes Nehri'ne bağlı kalmak suretiyle yapılan adlandırmalardan daha fazla etkilenmiştir. Bu süreç içerisinde “Kilbos” olarak adlandırılan Kadın Deresi; Coloe (Kiraz), Palaiapolis (Beydağ) ve Neikaia (Ayasuret) merkezlerinin bulunduğu arazinin, “Kilbianon” bölgesi olarak tanımlanmasına zemin hazırlamıştır.¹⁸ Coloe ve Palaiapolis “Yukarı Kilbianon” olarak adlandırılırken Neikaia ise “Aşağı Kilbianon” adını almıştır (Bkz. Harita-1).¹⁹

Harita-1: Küçük Menderes Bölgesi'nin Antik Dönemdeki Doğu Kısımlarını Gösterir Harita (Bkz. Meriç, 1988: 204)

Küçük Menderes Bölgesi'ndeki isim ve statü (köy, şehir vs.) değişiklikleri, Bizans devrinde de yaşanmıştır. Devletin Hristiyanlığı benimsemesinin bir tezahürü olan bu durum, Pagan inancını taşıyan ve bu inancın belirtilerini gösteren her türlü unsurun ve özellikle de yer isimlerinin ortadan kaldırılmasına meşruyet sağlamıştır. Öyle ki; bu değişikliklerden nasibini alan Dioshieron, artık bir şehirdi ve “Pyrgion”

¹⁸ Meriç, 1988: 203; Sevin, 2001:180.

¹⁹ William M. Ramsay'a göre; Neikaia, Coloe (Ramsay'a göre Kolose (?)) Yukarı Kilbianon arazisi içerisinde. Bkz. Ramsay, 1960: 121.

olarak anılacaktı.²⁰ Pyrgion kelimesinin Helen kökenli olduğunu ifade eden Bilge Umar; kelimenin “burç” ve “hisar” manasına geldiğini aktarmaktadır.²¹ Ortaçağ sürecinde de birtakım isim değişikliklerine uğrayan Birgi; bu sefer, “İsa’nın Kenti” anlamına denk düşen “Christoupolis” adını almıştır.²²

Bölgedeki Bizans hâkimiyeti, Türklerin Malazgirt’te (1071) elde etmiş oldukları galibiyetin akabinde sıkıntıya düşmüştü. Selçuklu Sultanı Alparslan’ın vermiş olduğu talimatlar ve Anadolu’nun (İklim-i Rum) “Türk yurdu” yapılmasına dönük teşebbüsler, on yıllık süre zarfında tesirini göstermiş ve yarımadanın en batı kısmına bulunan İzmir, Türk hâkimiyetine girmiştir (1081). “İlk Türk amirali” olma vasfını gösteren Emîr Çaka’nın gerek Adalar Denizi’nde ve gerekse Balkanlar ile Bizans nezdinde icra ettiği faaliyetler, bölgedeki Türk imgesinin şekillenmesinde önemli olmuşlardır.²³ Ancak bu faaliyetler çok uzun sürmemiş ve Çaka Beyliği, Emîr Çaka’nın vefatından sonra siyasî ömrünü tamamlamıştır.

Anadolu’da ilerleyen Türkler, Bizans’ı zor durumda bıraktıkları gibi Avrupalıları da kuşkulandırmışlardır. Siyasî anlamda yaşam mücadelesi vermeye çalışsa da imkânları tükenmiş olan Bizans, Avrupalı “dindaşlarından” yardım talep etmeyi “çıkar yol” olarak görmüştür. Uzun müddet devam eden talepler, Papa II. Urban Devri’nde karşılık bulmuş ve “Haçlı Seferleri (Crusades)” olarak anılan seferler başlamıştır. Avrupa’nın muhtelif devletleri ile seferler hususunda antlaşma yapan Bizans; kendisini güvenlik altına alabilmek adına, Anadolu’da Türklerden ele geçirilen pek çok mahalli uhdesine almıştır. Bahsedilen bölgeler arasında İzmir, Denizli, Manisa gibi bölgeler de bulunmaktadır.²⁴

Batı Anadolu Bölgesi, uzun müddet Selçuklu-Bizans rekabetine sahne olmuştur. Bölgedeki Türk hâkimiyetinin yeniden ve köklü bir şekilde tesis edilmesi, bahsedilen mücadelenin kesinkes bertaraf edilmesine değin sürmüştür ki; bu da “II. Beylikler (Tavâifü’l-Mülûk)” dönemine denk gelmektedir. Bahsedilen dönemde Batı Anadolu üzerinde faaliyet gösteren Aydınoğulları Beyliği, Germiyanogulları Beyliği’nin sübaşlarından olan

²⁰ Meriç, 1988: 206; Sevin, 2001: 189.

²¹ Umar, 1993: 685.

²² Aydın Vilâyet Sâlnâmesi, R.1307/M.1891: 750; Üreten, 2016: 564.

²³ Ocak, 1991: 111; Ostrogorsky, 2006: 332.

²⁴ Ostrogorsky, 2006: 332.

Aydinoğlu (Mübarizü'd-Din) Mehmed Bey tarafından kuruldu (1308).²⁵ Bölgede fetih faaliyetleri icra eden Mehmed Bey kısa sürede güçlenince o döneme kadar birlikte hareket ettiği Sasa Bey ile arası açıldı. İkili arasında beliren rekâbet ve mücadele ortamının hedefinde “Birgi”²⁶ bulunuyordu. Nitekim, mücadelede Mehmed Bey’in baskın gelmesi ve rekabetin karşı tarafında bulunan Sasa Bey’in vefat etmesi neticesinde; Birgi, Aydınoğullarının eline geçti. ²⁷ Beyliğin başkenti/idare merkezi konumunda olan Birgi, Sultan II. Murad’ın hükümranlığına değin Aydınoğullarında kaldı.

Sultan II. Murad Devri’nde (1421-1451) kesin Osmanlı hâkimiyetinin başladığı Birgi, XIX. asra kadar istikrarlı bir gelişim göstermiştir. XVI. yüzyılda dâhilinde Birgi, 28’i vakıf olmak üzere toplamda 108 köyü olan bir yerleşim birimidir.²⁸

Uzun müddet “kaza” statüsünde bulunan Birgi, kendisine bağlı 5 nahiye ve düzinelerce karyeye sâhiptir ki; bu çalışmada incelenen Gerçekli ve Ayasuret karyeleri, bahsedilen karyeler arasında bulunmaktadırlar. XVII. ve XVIII. asırda dahi bahsedilen durum devam etse de idarî yapıda birtakım değişiklikler olmuştur. Öyle ki; bahsedilen süreçte Gerçekli Karyesi doğrudan Birgi Kazası’na bağlı bulunurken; Ayasuret Karyesi, Birgi’ye bağlı bir nahiye olan Bademiye (Bademli) Nahiyesi’ne tâbidir.²⁹ Mezkûr dönem içerisinde mütevazi yapısını muhafaza eden her iki karye, küçük bir nüfusu bünyesinde barındırmaktadır. Öyle ki; Gerçekli Karyesi’nde 4³⁰, Ayasuret Karyesi’nde de 8 hâne bulunmaktadır.³¹ H.1246 (1831) tarihli nüfus defterine göre; Gerçekli Karyesi’nde 20 erkek nüfusu bulunmaktadır.³² Kayıtlı erkek nüfusunun yaş skalası, şöyledir: 0-14 yaş aralığında 6; 15-29 yaş aralığında 9; 30-44 yaş aralığında 2; 45-59 yaş aralığında da 3 kişi

²⁵ Köprülüzâde Mehmet Fuad, 1928: 4.

²⁶ Birgi kelimesi, bölgeye daha önceki dönemde verilmiş olan “Pyrgion” adının Türkler tarafından tahrif edilmiş hâlidir.

²⁷ Merçil, 1991: 284.

²⁸ Telci, 1999: 204.

²⁹ Gençsoylu, 2009: 85. Merve Kılıç ise; yazmış olduğu yüksek lisans tezinde, Ayasuret’in Birgi Kazası’na bağlı bulunduğunu ifade etmektedir. Bkz. Kılıç, 2021: 57.

³⁰ Hane reislerinin isimleri şöyledir: Mustafa Habib, Veysel Mustafa, Ali Mustafa, Mehmed Mustafa. Bkz. Gençsoylu, 2009:129.

³¹ Hane reislerinin isimleri şöyledir: Abdullah Ömer, Üvez Mehmed, İsmet Ali, Mücerred Mustafa, Mehmed, Mehmed Ali, Mustafa Abdullah, Hasan Abdi, Mehmed Ahmed. Bkz. Gençsoylu, 2009: 85, 118.

³² BOA. NFS.d.2997, 1246: 21.

bulunmaktadır.³³ Yine aynı defterde, mevzuubahis erkek nüfustan 5 kişinin “askerlik çağında” olduğu belirtilmiştir.³⁴

İktisadî durumun bozulması ve üretim-tüketim-dağıtım üçgenindeki çarkların tıkanması, ülke içerisinde karışıklıklara sebebiyet verir. XVI. asırdan beri Osmanlı taşrasında emareleri görülen ve sosyo-ekonomik sebeplerden ötürü kaynaklanan isyanlar, XIX. asra gelindiğinde kontrol edilemeyecek hâle gelmiştir. Zira devlet hem askerî gücünü yitirmiş ve hem de isyanlar ile isyankârlar çeşitlilik arz etmiştir. “Milliyetçilik Çağı” olarak da ele alınan tarihî dönemin belirtilerinden olan bu duruma binaen Sırplar, Yunanlılar, Ermeniler ve Araplar tarafından millî kökenli isyanlar çıkartılmıştır. Lâkin, sosyal kökenli isyanların ve eşkıyaların varlığı da devam etmiştir. Batı Anadolu’da oldukça popüler olan ve Ayasuret Karyesi’nde doğan Çakırcalı Mehmed Efe (1872-1911), bahsedilen eşkıyalardan bir tanesidir.³⁵

---

³³ BOA. NFS.d.2997, 1246: 21.

³⁴ BOA. NFS.d.2997, 1246: 21.

³⁵ Çakırcalı Mehmed Efe hakkında detaylı bilgi için bkz. Cihan Özgün & Gizem Tunç & Yasin Özdemir, “Bir Çatışmanın Denklemi: Çakırcalı Mehmet Efe’nin Başarısında Yatak Ve Pusu Faktörü”, *Tarih ve Günce*, S.8 (2021/Kış), ss.57-84; Ercan Uyanık, “Çakırcalı Mehmet Efe Kronolojisi”, *Ege Defterleri*, S.4, İzmir, (2014), ss.3-43; Şule Sevinç Kişi, “Ege’nin Namı Eşkıyası Çakırcalı Mehmet Efe”, *İzmir Araştırmaları Dergisi*, S.6, İzmir, (2017), ss.77-122.

Harita-2: Günümüzde Ödemiş İlçesi'ne Bağlı Olan Gerçekli ve Türkönü (Ayasuret) Mahallelerinin Topoğrafyasını Gösterir Harita

Gerçekli ve Ayasuret karyeleri hususunda, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yayımlanan Aydın Vilâyet Sâlnâmelerinden de birtakım bilgiler edinmek mümkündür. Her iki karye hakkında da akla ilk gelebilecek olan bilgi, belirtilen bölgede yaşayan nüfus varlığıdır. Sâlnâmeler içerisinde nüfus hakkında en detaylı bilgiyi veren R.1307/M.1891 Tarihli Aydın Vilâyet Sâlnâmesi; Gerçekli'de 43 binanın bulunduğunu ve 276 kişinin yaşadığını Ayasuret'te de 47 binanın bulunduğunu ve 253 kişinin yaşadığını kaydetmektedir.³⁶ Bahsedilen karyelerin Birgi Nahiyesi³⁷ ile Ödemiş Kaza merkezine olan uzakları, sâlnâmelerden edinilen bir diğer bilgidir. Buna göre; Gerçekli Karyesi, Birgi'ye 30 dakika ve Ödemiş'e 1 saat mesafede bulunurken; Ayasuret Karyesi de Birgi'ye 1 saat ve Ödemiş'e de 1 saat 20 dakika uzaklıktadır.³⁸ Sâlnâmelerde Aydın Vilâyeti dâhilinde icra edilen eğitim-öğretim

³⁶ Aydın Vilâyet Sâlnâmesi, R.1307/M.1891: 473.

³⁷ Aydın Vilâyet Sâlnâmelerinde Birgi Nahiyesi hakkında aktarılan bilgilerin değerlendirilmesi için bkz. Aysun Sarıbey Haykıran, "Aydın Vilayet Salnameleri'nde Birgi", *Tarih Okulu Dergisi*, Y.7, S.XVIII, (Haziran 2014), ss.473-501.

³⁸ Aydın Vilâyet Sâlnâmesi, H.1315/M.1897: 165-166.

faaliyetleri hakkında iz sürmek mümkündür. Ödemiş Kazası bünyesinde bulunan mektepler hakkında tafsilâtlı bilgiler içeren H.1326/M.1908 Tarihli Aydın Vilâyet Sâlnâmesi'ne göre; sâdece Ayasuret Karyesi'nde ibtidaî mektep bulunmaktadır.³⁹ Bu durumun yaşanmasında, Gerçekli ve Ayasuret karyelerinin birbirine olan yakınlığı ve Ayasuret'in daha kalabalık olması etkili olmuş olmalıdır.

Gerçekli ve Ayasuret karyeleri, günümüzde İzmir'in Ödemiş İlçesi'ne bağlı bulunmaktadır. Gerçekli, aynı ismini muhafaza ederken; Ayasuret ise, "Türkönü" adını taşımaktadır.

GERÇEKLİ ve AYASURET KARYELERİNİN TEMETTÜÂTI (1845)

a. Nüfus

Temettüât kayıtları; Osmanlıların, tıpkı daha önceki devirlerde nüfusa ve gelire ilişkin tuttuğu kayıtlarda olduğu gibi hânelerin kaydını tutmakta idi. Hânelere yönelik kayıt sistemi ise; aile reislerini, yâni gelir elde eden ve devlete vergi verebilecek durumda olan erkeklerin kaydının tutulmasıydı. Bağlı bulunduğu kayıt düsturu gereğince ki; çalışmamızın konusunu teşkil eden 1845 tarihli temettüât defteri, Gerçekli ve Ayasuret karyelerinin nüfusu hakkında "hâne kaydı" düşmüştür. Temettüât defterine göre; Gerçekli Karyesi'nde 3, Ayasuret Karyesi'nde de 7 adet hâne bulunmaktadır.⁴⁰

Makalemizin "Giriş" kısmında temas ettiğimiz üzere; hâne hesaplarından yola çıkmak suretiyle, ele alınan mahalle (karye, nahiye vs.) ilişkin tahminî nüfus bilgisine varmak mümkündür. Tahminî nüfusa ulaşmak içinse; ortalama bir ailenin nüfusuna dair katsayı belirlemek ve bu sayıyı, mahallin hâne sayısı ile çarpmak gerekir. Ancak, hâne nüfusuna ilişkin "ideal katsayının" kaç olması gerektiği tarihçiler tarafından uzun uzadıya tartışılmış ve nüfusun belirlenmesine ilişkin farklı katsayılar ileriye sürülmüştür.⁴¹ Bu katsayılardan bir tanesi, Ömer Lütfi Barkan⁴² tarafından ileri sürülen 5 katsayıdır ki; Gerçekli ve Ayasuret karyelerini konu edinen bu çalışmada, "hâne x 5" metoduna başvurulmuştur. Bunun sonucunda varılan nüfus verisi ise, şöyledir: 3 hâneye sâhip olan Gerçekli Karyesi'nde

³⁹ Aydın Vilâyet Sâlnâmesi, H.1326/M.1908: 276.

⁴⁰ BOA.ML.VRD.TMT. d.01627, 1261: 1-5.

⁴¹ Bkz. Nejat Göyünç, "'Hane' Deyimi Hakkında", *Tarih Dergisi*, S.32, (1979), ss.331-348.

⁴² Barkan, 1953: 13.

15 kişi ve 7 hâneye sâhip olan Ayasuret Karyesi'nde de 35 kişi yaşamaktadır.

Tablo-2: Gerçekli ve Ayasuret Karyesinde İkamet Eden Aile Reisleri ve Meslekleri (1845)		
Gerçekli Karyesi		
Hane Numarası	Aile Reisinin Adı	Aile Reisinin Mesleđi
Hane - 1 / Sayı - 1	Molla Ahmed bin Abdullah	Karye-i Mezbûr İmamı ve Erbab-ı Ziraat
Hane - 2 / Sayı - 1	Çınaroğlu Mustafa bin Abdullah	Erbab-ı Ziraat
Hane - 3 / Sayı - 1	Kel Ahmed'in Oğlu Ahmed	Erbab-ı Ziraat
Ayasuret Karyesi		
Hane Numarası	Aile Reisinin Adı	Aile Reisinin Mesleđi
Hane - 1 / Sayı - 1	Hacı Halil Oğlu Hacı Mustafa	Erbab-ı Ziraat
Hane - 2 / Sayı - 1	Koçanoğlu Ahmed bin Osman	Erbab-ı Ziraat
Hane - 3 / Sayı - 1	Çobanoğlu İsmâil bin Hasan	Rençber Taifesinden
Hane - 4 / Sayı - 1	Koçanoğlu İbrahim bin Hasan	Erbab-ı Ziraat
Hane - 5 / Sayı - 1	Kara Osman Oğlu Hasan	Erbab-ı Ziraat
Hane - 6 / Sayı - 1	Hâfız Oğlu Mahmud	Erbab-ı Ziraat
Hane - 7 / Sayı - 1	Mahmud Oğlu Nebî	Rençber Taifesinden

Yukarıdaki tabloda (bkz. Tablo-2) aktarılan isimler, unvanlar ve lâkaplar değerlendirildiğinde; Gerçekli ve Ayasuret karyelerinin sosyo-

ekonomik durumu hakkında birtakım çıkarımlara varmak mümkündür. Gerçekli ve Ayasuret karyelerinin ahalisi, ekseriyetle zirâî faaliyetlerle uğraşmaktadır. Birbirine bağlı bulunan iki karyenin bir tane imamı bulunmaktadır. Abdullah adındaki imamın “Molla Ahmed bin Abdullah” olarak kaydedilmesi; Abdullah Efendi’nin babasının da dinî ve ilmî alanlarda faaliyet göstermiş olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, bu durum; diğer mesleklerde olduğu gibi, din ve ilim adamlığının da aile fertleri arasında “devr-i dâim” ettiğini ortaya koymaktadır. Tabloda görüldüğü üzere; mezkûr karyelerde icra edilen bir diğer meslek de rençberliktir⁴³. Sâdece Ayasuret Karyesi’nde görülen rençberlik; Çobanoğlu İsmâil bin Hasan ve Mahmud Oğlu Nebî tarafından icra edilmektedir.

Temettüât defteri doğrultusunda hazırlanan tabloya bakıldığında; “Gerçekli ve Ayasuret karyelerini mesken tutmuş olan şahsiyetlerin tamamı, ehl-i İslâm’dır” denilse, abes olmayacaktır. Çünkü; belirtilen karyelerdeki isim, lâkap ve unvanlar, ahalinin Müslüman olduğuna ilişkin çıkarım yapılmasının önünü açmaktadırlar. Tabloda geçen isimler ve bu isimlerin kaç kere telâffuz edildiğine dair çıkarım şöyledir: Ahmed 4, Hasan 3, Abdullah 2, Mustafa 2, Mahmud 2, Osman 2, İbrahim 1, İsmâil 1, Halil 1, Nebî 1, Hâfız 1.

İnsanlığın gündelik yaşamda sıklıkla müracaat ettiği -içerisinde hoş olmayan tâbirler olsa da- unvanlar ve lâkaplar, Osmanlı döneminde de varlık göstermiştir. Pek tabii olan bu durum; aynı zamanda, birbirinden farklı türlerde lâkapların kullanılmasına da zemin hazırlamıştır.⁴⁴ Fizikî özellikler, karakteristik hususlar, çalışılan meslek gibi unsurlar; unvan ile lâkabin, bir şahsı tanımlamak üzere kullanılmasına kaynaklık ederler. Unvan, genellikle iş ile ilgili tanımlamalarda kullanılan bir yapıda iken; lâkap, ekseriyetle aşığılama, hor görme ve hafife alma emelleriyle ilgilidir.

---

⁴³ Kelime anlamı olarak rençber; bahçede, inşatta veya gündelik işlerde çalışan ve çalıştığı saha içerisinde muhtelif işlerde istihdam edilen (bir yeri kazma, toprak vs. malzeme taşıma gibi) ameleye denir. Gündelik çalışmasından ötürü; rençberlerin aldıkları maaşa da “yevmiye” adı verilir. Bkz. Mehmed Sâlâhi, III, 1313: 440; Şemseddin Sâmî, 1317: 671.

⁴⁴ Lâkap ve unvanlarla ilgili müstakil araştırmalar için bkz. Sinan Yaman, Hanife Yaman, “Türk Siyasi Söyleminde Lakaplar”, *Folklor Akademi Dergisi*, C.7, S.1, (2024), ss.450-464; Gülşah Parlak Kalkan, “Dil Bilimsel Açıdan Lakaplar: Kilis Yöresi Örneği”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S.8, (Kasım 2020), ss.199-223; Metin Menekşe, “XIX. Yüzyıl Ortalarında Sosyo-Kültürel Bir Ürün Olarak Lakaplar: Birgi Kasabası Örneği (Aile/Sülale İsimleri Listesi İle Birlikte)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.43, (Nisan 2016), ss.819-842.

Gerçekli ve Ayasuret karyelerinde unvan ve lâkaba yönelik bir çıkarım yapılması gerekirse, şöyle bir sonuca varılabilir: Bahsedilen karyelerde molla, hâfız, çoban gibi meslekî unvanların yanı sıra; kel ve kara gibi dış görünüşle alâkalı lâkaplar da kullanılmıştır.

b. Tarım

İzmir ve genel anlamda Batı Anadolu, ziraatın verimli bir şekilde yapılabilmesi hususundaki şartları bünyesinde barındırmaktadır. Öyle ki; Küçük Menderes'in beslediği ve birbirinden farklı bitkilerin ziraatının yapıldığı Ödemiş Kazası, ileri sürülen ifadelerin vücut bulduğu bir bölgedir. Ödemiş'te yapılan ziraata ilişkin detaylı malûmat veren H.1326/M.1908 Tarihli Aydın Vilâyet Sâlnâmesi'ne göre; Ödemiş dâhilinde ziraatı yapılan bitkiler şunlardır:

“Ödemiş Kazası arazisinin kuvve-i inbatiyesi[-nin] fevkalâde olmasıyla arpa, bakla, nohud, sisam [susam], her nev'i darı, çavdar, kendir, karpuz külliyyet üzere, hinta [buğday], burçak ve sa'ir mahsûlât vasat derecede husûle gelir. Mısır ile Odesa ve memalik-i ecnebîyyeye binlerce yük taze razakı⁴⁵ ve bey üzümü mahsûlâtı ve Bozdağ'ın milyonlarla kıyyeden ibaret dos/tos [yuvarlak] ve misket elmaları mütecâviz [sınırdış anlamında] kazalara ve bilhassa İzmir'e Birgi ve Balyambolu Nahiyelerinin aşu kestaneleri vilâyetin her tarafına sene nihâyetlerine kadar sevk ve ihraç olunur. Birgi, Bademiye, Üzümlü, Dere ve Balyambolu nar, ayva, armud, şeftali, kiraz, vişne ve sa'ir fevâkih [tatlı meyveler] mütenevvi'a-i külliyyet üzere yetiştirir. Zeytun, incir, üzüm, palamut ve kenevir mahsûlâtı kazanın başluca vâridâtındandır.”⁴⁶

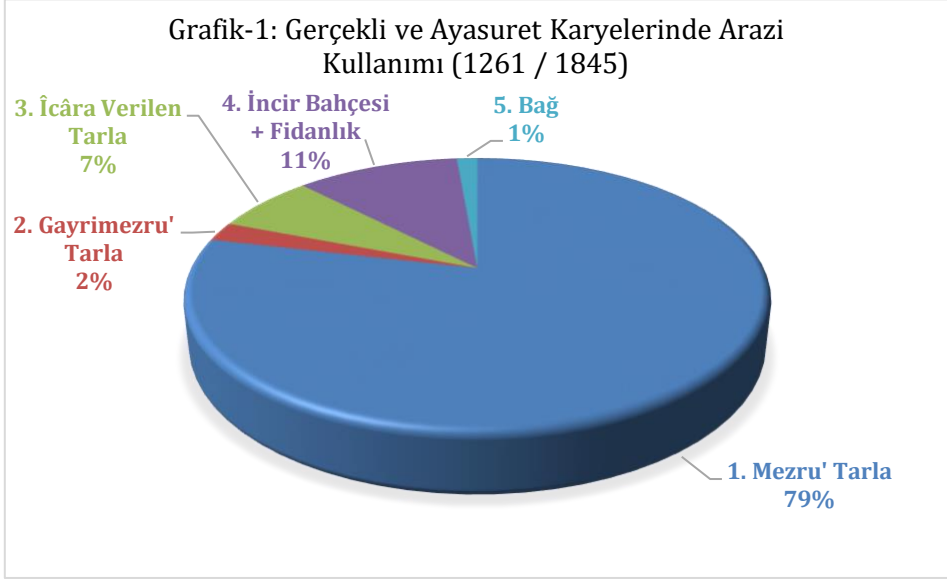
Ödemiş dâhilinde ziraatı yapılan bitkiler, kazanın her köşesinde yetiştirilmemektedir. Nüfus yapısı, arz-talep meselesi ve ziraatın yapılmasındaki gaye, bu noktada önemli bir etkidir. Bahsedilen duruma örnek teşkil eden ve çalışmamızda temas edilen Gerçekli ve Ayasuret karyeleri, genellikle tahıl ziraatının yapıldığı mahaller olarak karşımıza çıkar. Mezkûr karyelerde ziraatı yapılan bitkiler, şöyle sıralanabilir: Hinta

⁴⁵ Razaki; rezaki dahi denilen ma'ruf üzüm cinsine itlâk olunur [denilir]. Şemseddin Sâmî, 1317: 654. Mehmed Sâlahi ve diğer müelliflere göre ise; bu üzüm türüne “raziki” denir. Bkz. Mehmed Sâlahi, III, 1313: 415.

⁴⁶ Aydın Vilâyet Sâlnâmesi, H.1326/M.1908: 274-275.

[buğday], şâir [arpa], çavdar, kenevir, zeytin⁴⁷, incir, bağ [üzüm]. Arazilerin kullanımına ilişkin grafik ise, aşağıdaki gibidir:

Grafikten yapılabilecek çıkarımlar, şunlardır: Gerçekli ve Ayasuret Karyelerindeki şahsa ait arazilerin tamamına yakını işlenmiştir. Yalnızca Kara Osman Oğlu Halil'e ait 5 dönümlük arazi boş bırakılmıştır ki, bu da %2'lik dilime tekâbül etmektedir.⁴⁸ Toprağın en az miktarda kullanıldığı ziraî üretim, bağcılıktır. Bağcılık, Çınaroğlu Mustafa bin Abdullah'ın 2 dönüm ve Koçanoğlu Ahmed bin Osman'ın da 1 dönüm arazisi üzerinde icra edilmektedir.⁴⁹ Koçanoğlu İbrahim bin Hasan ise, 15 dönümlük tarlasını (%7 oranında) 100 kuruşa kiraya vermiştir. Karyeler genelinde 4 hânenin iştiğal ettiği incir ziraatı, incir bahçesi ve fidanlığına ayrılan araziye ikinci sırada (%11) konumlandırılmıştır.

⁴⁷ Çınaroğlu Mustafa bin Abdullah 8 ve Kel Ahmed'in Oğlu Ahmed 6 adet zeytin ağacına sâhiptir. Başka bir zeytin yetiştiricisi bulunmamaktadır. BOA.ML.VRD.TMT. d.01627, 1261: 1.

⁴⁸ BOA.ML.VRD.TMT. d.01627, 1261: 5.

⁴⁹ BOA.ML.VRD.TMT. d.01627, 1261: 1, 3.

Tarımsal üretim, ortaklıklara oldukça müsait bir sahadır. Gerçekli ve Ayasuret karyelerinde sâkin ahali, Birgi merkezindeki şahıslarla birtakım ortaklıklara girmişlerdir. Öyle ki; Gerçekli Karyesi'nden Molla Ahmed bin Abdullah ve Çınaroğlu Mustafa bin Abdullah olmak üzere 2 hane; Ayasuret Karyesi'nden de Hacı Halil Oğlu Hacı Mustafa, Koçanoğlu Ahmed bin Osman, Koçanoğlu İbrahim bin Hasan, Hâfız Oğlu Mahmud olmak üzere 4 hane "bil-iştirak ziraat" yapmaktadır. Ortaklaşa yapılan zirâî faaliyetlerin tamamına yakını Birgililerle yapılmış ve bu da mezkûr karyelerde ikamet eden ahaliye katkı sağlamıştır. Tabî, bu durumda devlete ödenecek olan vergi miktarı da artış göstermiştir.

c. Hayvancılık

Gerçekli ve Ayasuret karyeleri, hayvancılık sektöründe faaliyet göstermiş mahallerdendirler. Ancak, yeri gelmişken belirtilmesi gerekir ki; bu karyeler, hayvancılık sektöründe hacim bakımından çok fazla gelişim gösterememişlerdir. Karyelerin bünyesinde yaşayan nüfusun oldukça az olması, zikredilen durumun yaşanmasında etkili olmuştur. Gerçekli ve Ayasuret üzerinde yetiştirilen hayvan türleri, şunlardır (mukayese için bkz. Grafik-2): Dölsüz kara sığır ineği (15), kara sığır öküzü (12), merkeb (7), kara sığır danası (3) her iki karyede de yetiştirilirken; bargir (4), sağman koyun (40), dölsüz koyun (20), dölsüz camus (2), erkek manda (10) ve tay (2) sâdece bir karyede yetiştirilmektedir.

Sağman koyun ve sığırlardan elde edilen gelirler, 1845 tarihli temettüât defterinde tafsilâtlı olarak kaydedilmiştir. Gerçekli Karyesi'nden Çınaroğlu Mustafa bin Abdullah; 40 baş sağman koyundan 400 kuruş, 20 baş dölsüz koyundan 100 kuruş gelir elde etmiştir.⁵⁰ Yine aynı karyeden Kel Ahmed'in Oğlu Ahmed; 1 baş sağman kara sığır ineğinden 30 kuruş gelir elde etmiştir.⁵¹ Ayasuret Karyesi'nden Çobanoğlu İsmail bin Hasan; 1 baş sağman kara sığır ineğinden yılda 30 kuruş gelir elde etmiştir.⁵²

⁵⁰ BOA.ML.VRD.TMT. d.01627, 1261: 2.

⁵¹ BOA.ML.VRD.TMT. d.01627, 1261: 2.

⁵² BOA.ML.VRD.TMT. d.01627, 1261: 4.

Hane-1 Sayı-1	Molla Ahmed b. Abdullah	80	0	0	0	0	0	20 0	25 0	80	10 0
Hane-2 Sayı-1	Çınaroğlu Mustafa b. Abdullah	62 0	30 0	6 0	6 0	16 0	15 0	0	0	60	0
Hane-3 Sayı-1	Kel Ahmed'in Oğlu Ahmed	70 0	0	0	0	60	80	0	0	0	0
Ayasuret (Türkönü) Karyesi											
Hane	Aile Reisinin Adı	Mezru' Tarla		Bağ		Zeytun Eşcarı		İncir Bahçesi		Ortak Ziraat	
		60	61	6 0	6 1	60	61	60	61	60	61
Hane-1 Sayı-1	Hacı Halil Oğlu Hacı Mustafa	11 20	85 0	0	0	0	0	20 0	50	0	10 0
Hane-2 Sayı-1	Koçanoğl u Ahmed b. Osman	28 0	95	5 0	5 0	0	0	50	50	107 0	17 0
Hane-3 Sayı-1	Çobanoğl u İsmâil bin Hasan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Hane-4 Sayı-1	Koçanoğl u İbrahim bin Hasan	0	0	0	0	0	0	0	0	160	25 0

Hane-5 Sayı-1	Kara Osman Oğlu Hasan	0	0	0	0	0	0	25 0	25 0	0	0
Hane-6 Sayı-1	Hâfız Oğlu Mahmud	15 0	10 5	0	0	0	0	0	0	600	25 0
Hane-7 Sayı-1	Mahmud Oğlu Nebî	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Çobanoğlu İsmâil bin Hasan ve Mahmud Oğlu Nebî, geçimini rençberlikten temin ettikleri için tarla ekim-dikimiyle uğraşmamışlardır. Koçanoğlu İbrahim bin Hasan ise, elindeki 15 dönümlük arazisini kiraya vermiş ve bu icardan da senede 100 kuruşluk gelir elde etmiştir. Kara Osman Oğlu Hasan'ın da 5 dönümlük ekilmemiş bir tarlası vardır ki; bu tarlada "iki senede bir ziraat yapıldığı" notu, temettüât defterine kaydedilmiştir.

Gerçekli ve Ayasuret karyelerinde meslekî azınlık durumunda olan rençberlerdem Çobanoğlu İsmâil bin Hasan 900 kuruş ve Mahmud Oğlu Nebî ise, 500 kuruş gelir elde etmiştir.

Temettüât defterinde kaydedildiği üzere; Gerçekli Karyesi'nin toplam temettüâtı 4845 kuruş⁵³ ve Ayasuret Karyesi'nin toplam temettüâtı da 7557 kuruştur.⁵⁴ Gerçekli Karyesinde elde edilen temettüâtın 847 kuruşu "vergi-i mahsusa" kapsamında değerlendirilirken; Ayasuret Karyesi'nde elde edilen temettüâtın da 1400 kuruşunun "vergi olarak toplanması gerektiği" tespit edilmiştir.⁵⁵

SONUÇ

Temettü sayımları neticesinde ortaya çıkan temettüât defterleri, mahallî tarihin sosyo-ekonomik varlığını tespit etmek hususunda ciddî bir

⁵³ Defterde 4850 yazmaktadır. Büyük ihtimâlle, hesapta kolaylık olması için yuvarlanmıştır.

⁵⁴ Defterde 7560 yazmaktadır. Büyük ihtimâlle, hesapta kolaylık olması için yuvarlanmıştır.

⁵⁵ BOA.ML.VRD.TMT. d.01627, 1261: 2, 5.

“yol gösterici” mahiyetindedirler. Defterlerin böylesi önemli bir mevkie konumlandırılmasının gerekçesi ise; temettüât defterlerinin, konu edinilen bölge ahalisinin isim, unvan ve dolayısıyla kültürel kimlik bilgisi ile orada yaşayan insanların sâhip oldukları mal varlıkları, uğraştıkları işler, yetiştirdikleri ürünler ve bu ürünlerin kaç dönümlük arazide yetiştirildiği, besledikleri hayvanlar gibi bilgileri içermesidir. Ancak, yeri gelmişken belirtmelidir ki; sâdece birkaç merkez mahallenin/karyenin temettüâtının incelenmesi, bir bölgenin sosyo-ekonomik vaziyeti hakkında genel bir çıkarıma varılabilmesi hususunda yeterli olmayacaktır.

Giriş kısmında da belirtildiği üzere; Ödemiş dolaylarının temettüâtı, genellikle merkez mahalleler göz önüne alınmak suretiyle incelenmektedir. Civardaki karyelere ilişkin olarak; temettüât ve sair araştırmaların yapılmasının, bölgenin panoramasını çıkarmak hususunda daha verimli olacağı kanaatindeyiz. Öyle ki, Gerçekli ve Ayasuret (Türkönü) karyelerinin temettüâtını inceleyen bu çalışma da bahsedilen kanaatin “fiiliyata dönüşmesi” amacıyla kaleme alınmıştır.

Karyelerin içtimaî durumu hakkında “genel bir çerçeve” çizebilecek olan isimlere, unvanlara ve gerçekleştirilen iktisadî faaliyetlere bakılırsa; Gerçekli ve Ayasuret karyeleri, “Müslüman” kimliğine sâhip yerleşimler arasında bulunmaktadırlar. Hacı, hâfız gibi unvanlar ile Ahmed, Mahmud, Hasan gibi isimlerin kullanılması ve bölge ahalisinin tarım ile hayvancılık faaliyetlerini icra etmesi, ileriye sürülen ifadeyi kanıtlamaktadır. Yalnızca bölgedeki iki hanede bahsedilen alanlardan hâriç bir meslekî gelir gösterilmektedir ki; bu, yine tarımla bağlantısı olan rençberlikten gelmektedir. Tarımın bu kadar hayatî bir geçim kaynağı olduğu yerde toprakların kullanılmasına atfedilen önem, oldukça fazla olsa gerektir. Öyle ki; Gerçekli ve Ayasuret (Türkönü) karyelerinde bulunan ve temettüât defterinde kayıtlı olan arazilerden yalnızca %2’lik kısmının “gayrimezru’ (ekilmemiş/boş) arazi” olarak gözükmesi, bahsedilen durumu doğrulamaktadır. Bu topraklar üzerinde buğday, arpa, çavdar gibi tahıllara dönük icra edilen tarım faaliyetlerinde incir, üzüm, zeytin ve kenevir de hatırı sayılır bir yer tutmaktadır. Hayvan çeşitliliği hususunda “ideal bir vaziyette” bulunan hayvancılık faaliyetleri ise, ehlileştirilen/beslenen hayvan sayısı hususunda aynı durumda değildir. Her iki karyenin de hayvancılığı göz önüne alınırsa; koyunun, “açık ara en fazla beslenen hayvan” olduğu sonucuna varmak mümkündür. Bölgenin görece engebeli araziye sâhip olması ve küçükbaş hayvancılığın daha az zahmet

gerektirmesi (büyükbaş nazaran), bahsedilen durumda etkili olmuş olacaktır.

Netice itibarıyla; Ödemiş Kazası ve Birgi Nahiyesi'ne bağlı bulunan Gerçekli ve Ayasuret (Türkönü) karyeleri, Müslüman kimliğini taşımakta ve tarım ile hayvancılık faaliyetlerine bağlı bir yaşam sürmektedirler. Bu durum, XIX. asrın ilk yarısını konu edinen 1845 tarihli temettüât defterinde açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

BOA.NFS. d.2997 (Defter Tarihi: H.1246)

BOA.ML.VRD.TMT. d.01627 (Defter Tarihi: H.1261)

II. Resmî Yayınlar

Aydın Vilâyet Sâlnâmesi, R.1307/M.1891

Aydın Vilâyet Sâlnâmesi, H.1315/M.1897

Aydın Vilâyet Sâlnâmesi, H.1326/M.1908

III. Araştırma ve İnceleme Eserleri

Adıyeke, 2000 Nuri Adıyeke, "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", *OTAM*, S.11, (2000), ss.769-787.

Barkan, 1953 Ömer Lütfi Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1953.

- Baykal, 1981 Bekir Sıtkı Baykal, *Tarih Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1981.
- Gençsoylu, 2009 Zehra Gençsoylu, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Birgi Kazası*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2009.
- Kılıç, 2021 Merve Kılıç, *Hurufat Defterlerine Göre Birgi Kazası (1691-1835)*, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa, 2021.
- Köprülüzâde Mehmet Fuad, 1928 Köprülüzâde Mehmet Fuad, "Anadolu Beylikleri Tarihine Aid Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, C.2, (1928) ss.1-32.
- Kütükoğlu, 1995 Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisâdi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", *Belleten*, C.LIX, S.225, (1995) ss.395-413.
- Mehmed Sâlâhi, II, 1313 Mehmed Sâlâhi, *Kâmus-u Osmanî*, C.II, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1313.
- Mehmed Sâlâhi, III, 1313 Mehmed Sâlâhi, *Kâmus-u Osmanî*, C.III, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1313.
- Merçil, 1991 Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 1991.
- Meriç, 1988 Recep Meriç, "Antik Dönemde Küçük Menderes Havzasının Tarihsel Coğrafyasına Genel Bir Bakış", *Ege Coğrafya Dergisi*, C.4, S.1, (1988), ss.202-213.
- Ocak, 1991 Ahmet Yaşar Ocak, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul 1991, ss.110-116.

- Ostrogorsky, 2006 Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev.: Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara, 2006.
- Pakalın, 1993 Mehmed Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri Sözlüğü*, C.III, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1993.
- Ramsay, 1960 William M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası*, Çev.: Mihri Pektaş, MEB Yayınları, İstanbul, 1960.
- Sevin, 2001 Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası*, C.I, TTK Yayınları, Ankara, 2001.
- Şemseddin Sâmi, 1318 Şemseddin Sâmi, *Kâmûs-i Türkî*, İkdâm Matbaası, Dersaadet, 1318.
- Telci, 1999 Cahit Telci, "XVI. Yüzyıl Başlarına Ait Birgi Kazası Evkâf Defteri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XIV, İzmir, (1999), ss.203-260.
- Umar, 1993 Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993.
- Üreten, 2016 Hüseyin Üreten, "Tmolos'ta Saklı Kutsal Bir Kent "Dioshieron": Bir Grup Sikkenin Yansımasında Roma Dönemi Yunan Dinsel İnançları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.44, (Haziran 2016), ss.562-578.
- Yıldız, 2024 Samet Yıldız, *Aydın Vilâyet Sâlnâmelerinin Işığında Kiraz*, Efe Ofset, İzmir, 2024.

EKLER

EK - 1

Gerçekli ve Ayasuret (Türkönü) Karyelerine İlişkin Temettüât Defteri

